

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»
атты халықаралық ғылыми конференциясы
Алматы, Қазақстан, 4-6 сәуір 2024 жыл

Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

Алматы, Казахстан, 4-6 апреля 2024 года

International Scientific Conference of Students and
Young Scientists

“FARABI ALEMI»

Almaty, Kazakhstan, April 4-6, 2024

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ СЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОСОФИИ И ПОЛИТОЛОГИИ

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

атты студенттер мен жас ғалымдардың
халықаралық ғылыми конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, Қазақстан, 4-6 сәуір 2024 жыл

2 том

МАТЕРИАЛЫ

международной научной конференции
студентов и молодых ученых

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

Алматы, Казахстан, 4-6 апреля 2024 года

Том 2

MATERIALS

International Scientific Conference
of Students and Young Scientists

«FARABI ALEMI»

Almaty, Kazakhstan, April 4-6, 2024

Volume 2

Алматы
«Қазақ университеті»
2024

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ДІН

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ДІН

RELIGION IN MODERN KAZAKH SOCIETY

РЕЛИГИЯ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ

ИСЛАМНЫҢ РАДИКАЛДАНУЫНЫҢ ТАРИХИ АЛҒЫШАРТТАРЫ МЕН НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ

Дінтану, 1 курс докторанты **Жетпісбай Н.**

Ғылым жетекші: з.ғ.к., профессор Бишманов К.М.

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Аңдатпа: Исламдық радикализм – саяси күрестің зорлық-зомбылық әдістерін қолданатын саяси исламның шектен шыққан көрінісі. Радикализм - фундаментализмнің бір түрі. Ислам басқа діндер сияқты қақтығыстардың түпкі себебі бола алмайды. Исламның радикалдануы оның саясилану процесімен байланысты. Радикализм тек исламға ғана емес, басқа діндерге де тән. Радикализмнің экстремалды түрі – терроризм.

Кілт сөздер: исламизм, радикалды ислам, исламдық ұйымдар, фундаментализм, салафия

Қазақстан үшін ислам және ислам факторы мәселесі тарихи тұрғыдан мұсылман әлемімен байланысты болғандықтан, ішкі және сыртқы саяси маңыздылыққа ие. Ел ішінде мұсылман халқы ең көп діни топ болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстан мұсылман қауымы көп көпконфессиялы мемлекет бола отырып, бұрынғы Кеңес Одағының ислам республикаларымен және Таяу және Орта Шығыстағы мұсылман мемлекеттерімен тікелей шекаралас. Бұл геосаяси шындықтар «ислам факторына» жіті көңіл бөлу және оны ішкі және сыртқы саясат мәселелері бойынша шешімдер қабылдау және жүзеге асыру кезінде ескеру қажеттігін талап етеді.

Исламдық экстремистік күштер өздерінің идеологиясы ретінде алыс және жақын шетелдерде әртүрлі формада өзін танытқан, қазір әлемде күшейіп келе жатқан «исламдық радикализм» (немесе «исламизм») деп аталатын ағымды пайдаланады. Сонымен қатар, «радикалды исламды» ешбір жағдайда жалпы исламмен, сондай-ақ оның бағыттарымен (суннизм, шиизм), идеологиялық ағымдармен (дәстүрлілік, модернизм және фундаментализм) сәйкестендіруге болмайтынын атап өткен жөн [1, б. 78].

Ислам радикализімінің дамуымен байланысты проблемаларды зерттеуіміздің өзектілігі, ең алдымен, бүгінгі таңда адамзаттың елеулі бөлігінің мұсылман әлеміне тиесілі екендігіне байланысты.

Кең белдеуді қамтитын ислам әлемі Атлант мұхитынан Тынық мұхитына дейінгі барлық дерлік Афро-Еуразияны қамтиды, оңтүстікте Африканың шөлдері, солтүстігінде Еділдің орта ағысына дейін терең еніп, Индонезияның ең үлкен арал мемлекетін қамтып

үш мұхиттың алабында таралады. Қазіргі әлемді исламсыз елестету мүмкін емес, оның бірден бір себебі мұсылмандар санының күрт өсіп келе жатқандығы. Қазіргі уақытта мұсылмандар әлем халқының 20%-дан астамын (1,7 миллиард адам) құрайды және олардың саны 2050 жылға қарай 2,76 миллиард адамға дейін артады деп болжануда, бұл планетаның болашақ тұрғындарының шамамен 30 пайызын құрайды. Ислам әлемі мемлекеттерінің де экономикалық рөлі арта түсетін сияқты. Исламизмді жан-жақты зерттеудің өзектілігі осыдан туындайды. Бұл өте маңызды, өйткені исламшылдық ешбір үстірт құбылыс емес, ол мұсылмандар өмірінің іргелі аспектілеріне әсер етеді, ол әлеуметтік негізі кең және тараған бұқаралық қозғалыс. Мұсылман әлемінде исламшылдық ішкі және сыртқы саясаттағы ықпалды және тұрақты факторға айналмаған елдер жоқтың қасы. Өткен ғасырдың соңындағы окшау эпизодтар сияқты көрінген ол, қазіргі таңда дүниелік саясаттағы негізгі тенденциялардың бірі болып шықты. Ал исламизмнің әлемдік саясаттың факторы ретіндегі басымдық рөлі ұзақ уақыт бойы жалғасады.

Сонымен қатар, ислам әлемі халықаралық саясаттың субъектісі ретінде, ең алдымен, Ислам Конференциясы Ұйымы, Ислам Лигасы сияқты көптеген үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдардың, ең алдымен халықаралық ұйымдардың қызметіне байланысты барған сайын нақтылана түсуде. Ал мұсылман әлемінің институционализациясының бұл үдерісі қарқын алған көрінеді. Британдық исламтанудың классигі В.М.Уатттың айтуынша, «Ислам Pax Islamica атты экономикалық, әлеуметтік және саяси жүйені құрды».

Ислам мен исламизм синонимдер емес, оларды теңестіру мүмкін емес. Ислам – негізгі және өте беделді әлемдік діндердің бірі, дүниежүзілік тарихтан бастау алған, оның ішінде діни культ атрибуттары бар және діни қызметкерлер – Құран, шарифат және басқа да қасиетті мәтіндердің сарапшылары қауымына негізделген. Оның үстіне мұндай сарапшылар көбінесе мемлекеттік саясаттан алшақ және дәстүрлі діни қызмет аясында қалуға тырысады. Керісінше, исламизм – ислам заңдары мен дәстүрлерін бүкіл қоғамның (барлық исламдық қоғамдардың немесе тіпті бүкіл әлемнің) мінез-құлқына таратуды талап ететін танымал діни идеялар мен тәжірибелер негізінде жасалған салыстырмалы түрде жас саяси және әлеуметтік идеология. Оның жетекшілері – әдетте рухани білімі жоқ саясаткерлер, билікке және оған ықпал етуге ұмтылған саяси топтар мен партиялар. Діндарлар көбінесе исламдық реформаны құптамайды. Ал бүгінде ислам мәтіндері мен ережелерін дін қызметкерлері емес, діндарлар жиі түсіндіріп, іс жүзінде қолданады. Ал бұл ислам дінбасыларының маңыздылығын төмендетеді.

Қысқаша айтқанда, исламизм көбінесе «саясаттандырылған ислам» немесе «саяси ислам» ретінде анықталады. Бұл ыңғайлы, бірақ оның қысқалығына байланысты бұл мүлдем дұрыс емес, өйткені исламизм тек саяси ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік идеология, өмір сүру салты мен әрекеттері. Анықтамалар көбінесе исламизмнің радикалды идеология екенін атап көрсетеді. Дегенмен, біз исламшылдықтың біркелкі еместігін, қарама-қайшылықтармен жарылғанын және мүмкін радикалды исламистердің басты жаулары зайырлы емес, қалыпты исламшылдар екенін ұмытпауымыз керек [2, б. 24].

Радикалды исламшылар исламның дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын қатаң сақтаудың әлеуметтік тәжірибесін зорлық-зомбылықпен таратуға, мұсылмандардың мінез-құлқын толық бақылауға, зайырлы заңдарды шарифатпен ауыстыруға ұмтылады және мұндай мақсаттарға жету үшін олар заңсыз әрекеттер, соның ішінде адамдарды қорқыту, терроризм және үкіметтерді құлату сынды мәжбүрлеу және зорлық жасауға дайын.

Радикалды исламизм негізінен салафия деп аталатын идеологиялық ағымға сүйенеді (бірақ, әрине, көптеген салафилер радикал емес). Бұл ағымды ұстанушылар Құран мен пайғамбардың сүннетін сенімнің бірден-бір негізі деп таниды және алғашқы исламдық қауымдастықтар өмір сүрген алғашқы ғасырларда болған таза исламға қайта

оралуды, яғни іргелі дінге қайта оралуды жақтайды. Сондықтан бұл ағым фундаменталистік болып саналады, ал салафия сөзінің өзі көбінесе «фундаментализм» (немесе «арғы аталар, алдыңғылар») деп аударылады.

Қалыпты исламшылдар өз көзқарастарын тарату барысында қоғам бекіткен заңдарды ұстануға, саяси жүйеге енуге, құқықтық салада билік үшін күресуге, адамдардың еркіндік құқығын құрметтеуге ұмтылып, Батыстың кейбір әрекеттерін өздерінде қолдануға әзір.

Радикалды және лаңкестік исламшылдық – қайғылы және қатыгез шындық. Бұл кез келген адам құрбан бола алатын қорқынышты және жиі көрінбейтін қауіпті білдіреді. Алайда, табиғи себептерге байланысты өте асыра айтылған бұл қауіпке байланысты, ең маңызды фактіге назар аударылады, шын мәнінде радикалдық исламшылар исламизмді жақтаушылардың өте аз бөлігін құрайды, негізгі исламизм радикалды емес. Ал халықтың басым бөлігі радикалдарды қолдамайды, әйтпесе бүкіл Таяу Шығыс әлдеқашан атышулы «Ислам мемлекетінің» аналогына айналып кетер еді. Сондықтан қалыпты, кейде тіпті жұмсақ, белгілі бір дәрежеде демократиялық исламшылдық бар екенін естен шығармау өте маңызды.

Радикалды да, қалыпты исламшылдықта да әртүрлі ағымдар мен реңктер көп екенін түсіну керек, сондықтан жалпы исламизм өте алуан түрлі және қарама-қайшылықты, әртүрлі өзгерістерге жауап береді және жағдайға байланысты өзгереді. Сонымен қатар, оның көптеген деңгейлері мен көріністері бар: мүлдем беделді саяси партиялар мен ғылыми пікірталастардан кейбір сауатсыз немесе тіпті сауатсыз мұсылмандарға тән сана ағымына дейін, мемлекеттік деңгейден террористік фанаттардың топтарына дейін, қалыпты саяси қозғалыстардан экстремистік соққы әскерлеріне дейін. Сондықтан исламизмнің келесі тұжырымдары сәтті болады. Ислам бекіткен заңдарға сәйкес саяси және әлеуметтік жүйені қайта құруды жақтайтын саяси қозғалыс. «...Исламшылар – мұсылмандардың көпшілігі бар қоғамды ұйымдастыруда ислам маңызды рөл атқаруы керек деп есептейтін және осы сенімді жүзеге асыруға тырысатындар».

Ислам радикализмі – халықаралық қауымдастықтың назарын өзіне аударып отырған құбылыс. Радикалды исламдық идеялар мен лаңкестік әрекеттердің таралуы қазіргі заманның басты жаһандық қатерлерінің біріне айналды. Исламдық радикализм – саяси және діни мақсаттарға жету үшін зорлық-зомбылық пен террорды қолдануға шақыратын исламды радикалды түсіндіруге негізделген идеология. Бұл құбылыс ислам тарихы мен идеологиясынан бастау алады, бірақ оның таралуы мен күшеюі соңғы онжылдықтарда орын алып жатыр. Исламдық радикализмнің негізгі себептерінің бірі – мұсылман әлемінің көптеген елдеріндегі саяси және әлеуметтік тұрақсыздық.

Экономикалық мәселелер, сыбайлас жемқорлық, саяси бостандықтардың жоқтығы, адам құқықтарының бұзылуы – осының барлығы радикалды идеялардың таралуына негіз жасайды. Билікке қанағатсыздық және одан көңіл қалу балама идеялар мен діни нанымдарды, соның ішінде радикалды идеяларды да іздестіруге әкеліп соғуы мүмкін. Исламдық радикализмнің екінші негізгі себебі – исламды дұрыс емес түсіндіру. Көптеген радикалдар өздерінің экстремистік әрекеттерін ақтау үшін Құран және басқа да қасиетті ислам көздерінен белгілі бір мәтіндерді таңдап алып, олардың мағынасын бұрмалайды. Бұл исламды зорлық-зомбылық діні ретінде қате түсінуге әкеледі, дегенмен Ислам бейбітшілікті, төзімділікті және әділеттілікті уағыздайды [3, б. 193].

Исламшылдық – салыстырмалы түрде жас саяси ағым, ол бір ғасырға жуық уақыт болса да, әсіресе соңғы 40 жылда, яғни 1970-ші жылдардан бастап белсенді бола бастады..

Қазіргі исламизм еуропалықтардың Таяу және Орта Шығысқа ілгерілеуіне идеологиялық және саяси жауап ретінде, қоғамды батыс отаршылдығы мен империализмге қарсы жұмылдыруға тырысатын отаршылдыққа және антиимпериалистік қозғалыс ретінде пайда болды. Шындығында ұйымдасқан исламизмнің пайда болуына

түрткі болған Түркияның Бірінші дүниежүзілік соғыста жеңілуі, сондай-ақ оның исламдық, бірақ түрік емес аумақтарының (Трансиордания, Сирия және т.б.) құлауы және бөлінуі болды. Кемал Ататүріктің 1924 жылы халифатты жойған сәті бұл қозғалыстың пайда болуы үшін ерекше маңызды болды (Sayyid 1997: 57 et al.). Осылайша, бір жағынан, Батыстың Таяу Шығысқа енуінің бүкіл тарихындағы Таяу Шығыс ислам империясының ең ауыр жеңілісі болды, екінші жағынан, зайырлы билік пен оның қасиетті қайнар көзі арасындағы байланыс болды, ол бұрын халықпен бейнеленген халифа мәртебесін жоғалтты. Егер Арабияда бұл байланыс қалпына келтірілсе, Түркияда және басқа аумақтарда билік көзі зайырлы саяси жүйеге айналды (ғұламалардың құқығын жоққа шығаратын). Мұның бәрі ислам ойшылдарына үлкен әсер қалдырды.

Осылайша, сипатталған уақытта исламизм Батысқа қарсылық идеологиясы және өз мәдениетін жаңғырту (исламдық мәдениет деп түсініледі), сондай-ақ осы міндетті жүзеге асыру мен танымал етудің практикалық саяси және ұйымдастырушылық құралы ретінде қалыптаса бастады. бұқараны белсендіру. Бұл саладағы ең табыстысы 1920 жылдардың аяғында ұйымдастырылған Мысырдағы «Мұсылман бауырлар» қозғалысы және Британдық Үндістандағы, содан кейін тәуелсіз Пәкістандағы Бүкіл Үндістандық Мұсылман Лигасы, Үндістандағы адамдардың құқықтарын қорғау үшін 1906 жылы 30 желтоқсанда Даккада құрылған. мұсылман азшылығы үнділік көпшіліктің диктаты бойынша[8]. Лиганың белсенділігі әсіресе Мұхаммед Әли Джинна 1928 жылы оның президенті болған кезде артты. Біраз уақыттан кейін Бүкіл Үндістан Мұсылман лигасы мұсылмандар үшін жеке мемлекет құруға ұмтыла бастады (мысалы, Джалал 1994; Хан 2007; Вулперт 2013 қараңыз). Бірақ көбінесе исламдық қозғалыстың басталуы әлі күнге дейін 1928 жылы Мысырдағы «Мұсылман бауырлар» ұйымының құрылуымен байланысты. Бұл ұйымның басшысы атақты теолог және ғалым Хасан әл-Банна болды.

Исламшылдық тек Батыс ықпалына реакция ғана емес, сонымен бірге осы уақытқа дейін бірқатар ислам елдеріне әсер еткен Батыс модернизациясының нәтижесі болды. Осыған байланысты іс жүзінде айтылмайтын бір ерекшелікті атап өткен жөн, атап айтқанда, қазіргі исламизм бұқаралық қозғалыс ретінде ең алдымен демократия, сайлау және саяси партиялар жүйесі бір немесе басқа нысанда болған елдерде пайда болды. Шындығында абсолютті монархияларда қазіргі исламизм саясиландырылған ислам ретінде қажет емес еді немесе өз алдына емес, зайырлы биліктің қолындағы құрал ретінде қажет болды. Ол үшін электораты мен бәсекелестігі жоқ қоғамда қарапайым саяси исламның да қажеті жоқ. Төменгі таптардың немесе қоғамның кез келген қабатының саясатта дауыс беруге құқығы бар жерде жағдай басқаша, саяси исламның рөлі айтарлықтай байқалады. Вафдистер (яғни, сол кездегі Египеттің ең ықпалды саяси партиясы Вафд мүшелері) 1930 жылдардан бастап, олардың қолдауына ие болуға тырысып, Мұсылман бауырластарды саяси күреске тарта бастағаны таңқаларлық емес. Мұсылман лигасы да сайлауда маңызды рөл атқарды. 1906-1911 жылдардағы конституциялық революциядан кейін шахтың Иранында қандай да бір жолмен Мәжіліске сайлау өтті. Демократия, саяси партиялар, сайлаулар – мұның бәрі Батыстың тікелей немесе жанама түрде Шығысқа ілгерілеткен Батыс институттары. Және олар құрылған жерде, түптеп келгенде исламшылдық күшейе алады. Авторитарлық режимдерде сайлауға қатыспау исламшылардың ықпалын азайтты. Басқаша айтқанда, исламизм, әрине, демократияның нәтижесінде туған жоқ, бірақ соңғысын белсенді түрде енгізу немесе кеңейту оны айтарлықтай күшейте алар еді. Бұрын сілтеме жасалған Исламизм, араб көктемі және демократия кітабы Батыстың өзі бір жағынан, демократияны енгізіп, екінші жағынан авторитарлық режимді жойып, исламизмді қалай нығайта алатынына көптеген мысалдар келтіреді. режимдерге, тіпті исламистерге тікелей көмектесу.

Осылайша, исламшылдық жанама түрде Батыс институттарының Таяу Шығысқа ілгерілеуінің нәтижесінде пайда болды. Исламшылар мұны білмеуі мүмкін болса да, бұл

институттарға, Батысқа, прогреске және тағы басқаларға деген көзқарастың өзі исламшылдар арасындағы айтарлықтай әртүрлі тенденцияларды көрсетеді. «Ниеттерінің реакциялық сипатына қарамастан, ислам тек заманауи ғана емес, сонымен қатар батыстық идеялар мен институттарды импорттайды», - деп атап өтті Дэниел Пайпс және: «Фундаменталистер еуропаланған. Исламшылдар өз еркіне қарсы Батыстың жақтастары. Тіпті Батысты жоққа шығарғанымен, олар оны әлі де қабылдайды» [4, б. 221].

Әрине, 1920 жылдардан бастап. Исламшылдық қиын жолдан өтті. Қазіргі саяси ислам идеология ретінде ислам әлемінің ұзақ әлеуметтік-мәдени, саяси және рухани эволюциясының нәтижесі бола отырып, шамамен ХХ ғасырдың ортасында пайда болды деп санауға болады (Ланда, Саватеев 2015: 129). Қазіргі исламизмнің пайда болу себептері туралы, кейде бір-біріне қайшы келетін әртүрлі пікірлер бар (қараңыз, мысалы: Рой 1994: 339). Кейде бұл мұсылман қоғамдарының модернизациясы нәтижесінде қалыптасқан қабаттардың, яғни зиялы қауымның, студенттердің, қызметкерлердің, буржуазияның дамуымен, кейде модернизациядан зардап шеккен және жайсыздықты бастан өткерген дәстүрлі әлеуметтік-экономикалық қабаттардың реакциясымен байланысты. Шамасы, екі пікір де ішінара дұрыс, өйткені исламшылдық ықпалының күшеюінің жалпы себебі, сөзсіз, әртүрлі қауымдастықтарда және әртүрлі әлеуметтік қабаттарда әртүрлі түрде көрінетін модернизация процестерінің сол немесе басқа әсерімен байланысты (сонымен бірге қараңыз: Хантингтон 2003: 138). – 147).

Радикалды исламшылдар діни қызметтің жандануын наразылық пен өзгерістерді талап етудің көңіл-күйін тудыратын және білдіретін негізгі құрал деп санайды. Радикалды исламшылдар – кез келген жағдайға бейімделе алатын тамаша ұйымдастырушылар. Өз көзқарастарын насихаттау үшін радикалдар исламдық БАҚ-тың, әсіресе аудиовизуалды ақпарат құралдарының кең желісін құрды және дамытуда. Олар мұқтаж жандарға көмек көрсету үшін білім беру, әлеуметтік, денсаулық сақтау және мәдениет ұйымдарын құрды. Дегенмен, исламшылдардың қызметі қалалық кедейлер арасындағы қайырымдылықпен ғана шектелмейді. Олар дәрігерлердің, заңгерлердің, журналистердің кәсіби бірлестіктеріне еніп, басшылық қызметтерді атқаруға және өз мүдделеріне сай саясат жүргізуге ұмтылады.

Сонымен қатар көптеген радикалды исламдық ұйымдар да жалпы исламдық салада әрекет етіп, бірігіп «радикалды ислам қозғалысы» (РИК) деп те аталады. Ислам радикалдары басып өткен ұзақ тарихи жолға қарамастан, олардың заманауи қозғалысы Осман империясы ыдырағаннан кейін пайда болған секуляризацияның қуатты тенденцияларына қарсы салмақ ретінде ХХ ғасырдың 20-жылдарында ғана Египетте пайда болды. Оның бірінші басшысы 1928 жылы «Мұсылман бауырлар» қауымдастығын құрған шейх Хасан әл-Банна болды. Кейінірек оның филиалдары көптеген елдерде құрылды, оларда ұқсас бағыттағы басқа ұйымдар кейіннен құрылды.

Қазіргі уақытта РИК белгілі бір дәрежеде іс жүзінде барлық мұсылман елдерін ғана емес (халқының көпшілігі исламды ұстанатын мемлекеттер), сонымен қатар мұсылман халқы азшылықты құрайтын аймақтарға да (АҚШ пен Батыс Еуропа қоса) еніп кетті. ХХ ғасырдың 90-жылдарының басынан оның қызметі біздің елге де тарала бастады.

Ислам радикализмі идеологиялық доктринасы және радикалды ағымдардың әлеуметтік-саяси тәжірибесі ретінде, әсіресе Солтүстік Африка, Таяу және Орта Шығыс, Орталық, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің қазіргі саяси өмірінің нақты және маңызды факторы болып табылады. Бұл аймақтардағы көптеген елдерде ол елеулі оппозициялық күшке айналды. Алайда, ең үлкен қауіп оның қызметі халықаралық жағдайды тұрақсыздандырудың негізгі факторларының біріне айналған экстремистік қанатында.

Исламдағы Ренессанс қозғалысы (әс-Сәләфия) өз тарихының алғашқы ғасырларында (ханбалиттер, 9 ғ.) пайда болды және бүгінде әртүрлі формаларда: Сауд Арабиясының ваххабилері, араб елдеріндегі Мұсылман бауырлары және оған жақын

Ауғанстандағы, Пәкістандағы, Үндістандағы, Индонезиядағы ұйымдар, Орталық Азия мен Солтүстік Кавказдағы «нео-ваххабилер» және т.б. Еуропа әдебиетінде бұл қозғалыстың қазіргі өкілдері әдетте фундаменталист деп аталады. Алайда соңғы жылдары көптеген радикалды исламды зерттеушілер «сәләфия» терминін белсенді түрде қолдана бастады.

1920-1960 жылдардағы исламизм

1920 жылдардағы исламдық сананың көтерілуі. Мұсылман бауырлардың алғашқы онжылдықтары. Мәселен, 1920 жылдары. Үндістанда, Мысырда және бірқатар басқа қоғамдарда исламдық өзін-өзі танудың жоғарылауы байқалды, бірақ біз үшін 1928 жылы Мысырда Хасан әл-Банна басқарған «Мұсылман бауырлар» қозғалысының ұйымдастырылуы фактісі ерекше маңызды. Бірінші кезеңде оның басшылығындағы ұйым ең алдымен білім беру және миссионерлік болды, бұл білім беру клубының бір түрі болды. Мұсылман бауырлардың мақсаттары орасан зор болды - олар ислам әлемін қайта құруға ұмтылды. Салыстырмалы түрде қысқа мерзімде ұйым әртүрлі деректер бойынша 1940 жылдардағы 128 мыңнан 450 мың адамға дейін үлкен санға жетті. Ұйым көлемінің жылдам өсуі 1930-1940 жж. Мысырдың саяси өміріне араласты. Бірақ осы кезеңнің өзінде олардың жергілікті өзін-өзі ұйымдастыру саласындағы белсенді әрекеттерін байқауға болады (мешіттердің, медреселердің, клубтардың және басқа да маңызды мекемелердің құрылысы). Осылайша, 1920-1940 жылдар исламизмнің идеология ретінде де, ұйымдастырушылық қызмет ретінде де, құрылым ретінде де, оның ішінде содырлық топтар мен органдардың құрылуы, сондай-ақ «Мұсылман бауырлар» қозғалысының таралуы сияқты төменнен дамуындағы маңызды кезең болды. 1940 жылдардың соңына қарай Мысырдан тыс – Иорданияға, Сирияға және Иракқа. Сипатталған және одан кейінгі кезеңдерді сипаттай отырып, «Мұсылман бауырлар» билігінің шыңынан Мысырда терең астыртын әрекетке көшкен бүгінгі күнге дейін олардың қызметі кезеңінде «құқықтық жүйеде көптеген өзгерістер болды» деп айту дұрыс [5, б. 42].

1940–1960 жылдардағы тәуелсіз ислам және араб мемлекеттерінің құрылуы. Зайырлы режимдерді нығайту. Бұл кезеңде революциялар, жаңа режимдердің пайда болуы, Г.Насер сияқты зайырлы ұлтшыл көшбасшылардың пайда болуы, көптеген төңкерістер, жеке диктатуралардың орнауы, әскери блоктарға кіру және саясаттағы басқа да көптеген бұрылыстар исламшылдық саясат үшін үлкен рөл ойнамады. Жоғарыда айтылғандай, араб әлемінде ол араб (панараб) ұлтшылдық идеологиясының көлеңкесінде қалды. Бірақ сонымен бірге жаңа мемлекеттік құрылыстың кейбір идеологтары, мысалы, Мишель Афляк (Араб Баас партиясының негізін қалаушы) діни факторға өте мұқият қарауға шақырды.

ОПЕК-тің құрылуы және 1973–1979 жж. мұнай бағасының өсуі. Бағаның көтерілуінің басталуы, белгілі болғандай, 1973 жылғы қазан соғысымен байланысты. Бағаның өсуі Батыс елдерінде күйзеліс пен дағдарыс туғызды. Бәлкім, қазіргі тарихта алғаш рет дамушы елдер дамыған елдерден экономикалық жағынан асып түсе алған шығар (қараңыз: Коротаев, Гринин 2016а; 2017; Гринин, Коротаев 2015). Батыстан тәуелсіз даму үшін де, исламдық ұйымдарды қаржыландыру үшін де қуатты қаржы құралдары пайда болды. Мұнай бағасының күрт өсуі араб елдері арасындағы қарым-қатынасты да өзгертті, ірі мұнай экспорттаушылардың рөлін арттырды, сонымен қатар кейбір елдердің Батысқа деген көзқарасын өзгертті. Бұл ислам дүниетанымында елеулі өзгерістер туғызды. Сонымен қатар, АҚШ-тың Таяу Шығыстағы саясатының күшеюі, социалистік даму жолынан түңілу осы жылдар ішінде кейбір мемлекеттердің, соның ішінде Египеттің АҚШ-қа тәуелді болуына әкелді. Осы процестердің барлығы осы елде де, басқа араб және ислам қоғамдарында да исламизмнің айтарлықтай күшеюіне ықпал етті [6, б. 138].

1979 жылы Ирандағы Ислам революциясының жеңісі және оны экспорттау идеясының дүниеге келуі де исламизмнің дамуындағы маңызды кезең болды.

Исламизмнің күшіне деген сенімді нығайтуға ирандық исламшылдардың Америка Құрама Штаттарына қойған сын-қатері өте күшті түрткі болды. Дегенмен, исламшылдықтың жаһандық өрлеуіндегі Ирандағы Ислам революциясының маңыздылығын ешбір жағдайда асыра бағалауға болмайды. Бұл революцияның шииттік сипаты (Иранда шииттер басым) оның идеяларын әлем мұсылмандарының басым көпшілігі – сүнниттер үшін қабылданбайды. 2011 жылы шииттер барлық мұсылмандардың тек 10% құрады (Pew Research Center 2011). Сонымен қатар, Иран революциясы Америка Құрама Штаттарының исламшылдыққа қарсы күресте белсенділенуіне, атап айтқанда, Саддам Хусейн сияқты диктаторларға қолдауын күшейтіп, оны Иранмен соғысуға итермелеуге ықпал етті.

1980–1990 жылдар және исламдық жаңғыру. Бұл кезең әртүрлі елдерде исламдық қозғалыстың күшеюімен ерекшеленді. Исламдық жаңғыру бүкіл ислам әлеміне тараған діни негізделген кең интеллектуалдық, мәдени, әлеуметтік және саяси қозғалыс болды. Сонымен қатар, исламдық жаңғыру әр елдегі мұсылмандарға әсер етті және көптеген мұсылман елдеріндегі әлеуметтік және саяси өмірдің көптеген аспектілеріне әсер етті (Huntington 2003: 162). Бұл көптеген адамдар үшін күтпеген бұрылыс болды. Еуропалық киім-кешек пен өмір салтынан бастап, көптеген ислам қоғамдарының өмірінде берік орныққан сияқты көрінген нәрсе кенеттен «бұйра» бастады. Өмір кейбір тұстарда кері бұрылып бара жатқандай болды. Діни рәсімдерді (мешітке бару, намаз оқу, ораза ұстау) орындауға көңіл бөлінді, діни бағдарламалар мен басылымдар белсенді түрде таратылды, мистика (сопылық) жанданды, ислам мектептерінің саны көбейді, мемлекеттік мектептерде оқу бағдарламаларын исламдандыру орын алу. С.Хантингтонның пікірінше, көптеген елдерде исламдандудың орталық элементі исламдық қоғамдық ұйымдардың дамуы және бұрыннан бар ұйымдарды исламдық топтардың жаулап алуы болды. Түрлі исламдық елдердің үкіметтері осы кең қозғалысты өз мақсаттарына қалай пайдалануды ойластыруда.

«Араб көктемі», тұрақты режимдердің құлауы, 2010–2017 жж. Радикалды исламшылардың көтерілуі. Мықты зайырлы билік исламшылдықтың тізгінін ұстай алатыны анық. Ал қазіргі уақытта Таяу Шығыстағы күшті үкімет – авторитарлық үкімет. Бұл арада күшті зайырлы билеушілер АҚШ пен оның одақтасы Сауд Арабиясына ұнамады. Нәтижесінде Ливиядағы, Мысырдағы, Йемендегілерді құлату, сондай-ақ Сириядағы үкіметті құлату әрекеті кең етек алған исламшылдықты, оның ең қатыгез және қатыгездіктегі экстремистік және радикалды исламизмді күшейтті, ол терроризмге айналады. синонимі. Нәтижесінде содырлар мен лаңкестік исламизмнің анклавтары пайда болды, әсіресе Шығыс Сирия мен Батыс Ирактағы «Ислам мемлекеті», сондай-ақ Сомалидегі «Аш-Шабааб» және «Боко харам» сияқты өздерін филиалдар немесе қолдаушылар деп жариялаған басқалар» Нигерияның солтүстігінде. Еуропадағы, Африкадағы және Азиядағы жантүршігерлік лаңкестік әрекеттер тізбегі барлығына жақсы таныс. Сондай-ақ Таяу Шығыста орын алған бейберекеттік пен лаңкестіктің белең алғаны мигранттардың Еуропаға жаппай қоныс аударуына түрткі болғаны, бұл өз кезегінде исламизмнің экстремистік және лаңкестік қанатының аумақтық базасын кеңейткені белгілі [7, б. 93].

Олай болса, мұсылман әлеміндегі жағдайды талдай отырып, исламизмнің мәнін түсініп, оның болашағын болжауға тырысқанда мыналарды ескеру қажет: а) исламшылдықтың терең тамыры мен бұқаралық негізі; б) исламшылдықтың өте біртекті сипаты; в) бірқатар елдерде (Марокко, Түркия, Малайзия, т.б.) байсалды исламшылдардың саяси жүйеге толықтай еніп кеткендігі. Мұсылман қауымы дәстүрлі немесе квазидәстүрлі көптеген белгілерді сақтағанша, ислам адамдар арасындағы, сондай-ақ мемлекет пен қоғам арасындағы қарым-қатынастардың негізгі реттеушілерінің бірі болып қала береді. Сондықтан, әсіресе, ислам әлеміндегі барлық дерлік партиялар мен қозғалыстарға, соның ішінде демократия үшін күресетіндерге тән саяси жұмылдыру құралы ретінде оған деген қызығушылық сақталады. Исламшылдық

өз мәні бойынша мұсылман қоғамының халықтық ұмтылыстарының, олардың өмірлерінде исламдық институттар мен әдет-ғұрыптардың маңызын сақтауға ұмтылуының өзіндік өкілі ретінде әрекет етеді. Мұсылман қауымының, әсіресе, араб көктемі тәжірибесін ескере отырып, дәстүрлі институттар мен әлеуметтік тәжірибелерден қазіргі заманға өту жағдайында қанша уақыт қалатынын ешкім болжай алмайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Игнатенко, А.А. Ислам и политика : сборник статей. – М., 2004. – С. 78.
2. Нечитайлю, Д.А. Международный ислаимзм на Северном Кавказе. – М., 2006. – С. 24.
3. Ланда, Р.Г. Причины и факторы радикализации ислама // Ислам на современном Востоке: регион стран Ближнего и Среднего Востока, Южной и Центральной Азии. – М., 2004. – С. 193–194.
4. Бабкин, С.Э. Движение политического ислама в Северной Африке. – М., 2000. – С. 221.
5. Джанаби, М. М. 2015. Политическая идея современного исламоцентризма (Философско-культурологический анализ). В: Саватеев, А. Д., Кисриев, Э. Ф. (отв. ред.), Исламские радикальные движения на политической карте современного мира. Т. 1. Страны Северной и Северо-Восточной Африки. М.: Ленанд. С. 42–96.
6. Коротаев, А. В., Гринин, Л. Е., Божевольнов, Ю. В., Зинькина, Ю. В., Малков, С. Ю. 2011. Ловушка на выходе из ловушки. В: Акаев, А. А., Коротаев, А. В., Малинецкий, Г. Г., Малков, С. Ю. (ред.), Логические и математические модели. Проекты и риски будущего. Концепции, модели, инструменты, прогнозы. М.: Красанд/URSS. С. 138–164.
7. Царегородцева, И. А. 2017. Исламский активизм: основные этапы развития идеологии. В: Саватеев, А. Д., Нефляшева, Н. А., Кисриев, Э. Ф. (ред.), Исламские радикальные движения на политической карте современного мира. Т. 2. Северный и Южный Кавказ. М.: Ин-т Африки РАН. С. 93–111.

ҚАЗАҚСТАНДА ДІНИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Дінтану, 2-курс Халимова А.Б.

*Ғылыми жетекші: доцент м.а., Альджанова Н.К.
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті*

Аңдатпа: Жаһандану дәуіріне бет бұрған бүгінгі күннің уақыт талабы мен қоғам сұранысына назар аударар болсақ, еліміздегі білім-ғылым жүйесін әлемдік стандарттарға сәйкестендіру, өзара бірлік-байланыста интеграциялаудың қажеттілігі күн өткен сайын айқын аңғарылып келеді. Бұдан, әрине, жаһандану үдерісі, дамыған елдердің үздік үлгісі, ықпалы сезілмейді деуге болмайды. Оны да ескеріп, бақылап-зерделеп, содан кейінгі тұстарда ұлттық ерекшеліктерімізге сай ұтымды, тиімді жақтарды өмірге, тәжірибеге батыл енгізуге болады.

Тарих тамырына зер салып көрсек, қай елді болмасын, қазіргі таңдағы озық білім беру жүйесі әу бастан діни білім беруден бастау алған. Діндегі айырмашылықтар, ұлттық мәдениеттегі өзгешеліктер мен әртүрлі тарихи кезеңдер бұл процесті әртүрлі формамен қалыптастырған. Қазіргі таңда Қазақстанның жалпы халық санының 70-тен астам пайызын иеленіп отырған мұсылмандардың діни оқыту жүйесі қазіргі Қазақстандағы ғылыми оқытудың негізі болды.

Кілт сөздер: Ислам, дін, білім, әдіс, кәләм мен фикһ, діни білім, медресе, университет.

«ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ДІН»	
«РЕЛИГИЯ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ»	
«RELIGION IN MODERN KAZAKH SOCIETY»	
Жетпісбай Н. ИСЛАМНЫҢ РАДИКАЛДАНУЫНЫҢ ТАРИХИ АЛҒЫШАРТТАРЫ МЕН НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ	2
Халимова А.Б. ҚАЗАҚСТАНДА ДІНИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	10
Джундыбаева Г. БОЖЕСТВЕННОЙ НАУКЕ В СИСТЕМЕ ЕГО КЛАССИФИКАЦИИ	17
Асан А.Б. ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ МИРА	21
Ерімбет Р. Е. ИСЛАМ ШАРИФАТЫНДАҒЫ КЕЙБІР БИОЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР	26
Шантемисов Е.Б. ИСЛАМ ТАҚЫРЫБЫНА АРНАЛҒАН ТЕЛЕВИЗИЯЛЫҚ ЖӘНЕ РАДИО ХАБАРЛАРҒА МАЗМҰНДЫҚ ТАЛДАУ	35
Қабылбаева Н.Қ ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚ ЖАСТАРЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ	40
Әділжан Г. ҚЫТАЙДАҒЫ БУДДИЗМНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ	44
Оразбаев Ә.Т. ХАНАФИ МАЗХАБЫНЫҢ НЕГІЗГІ МӘТІНДЕРІ МЕН ТҮСІНДІРМЕЛЕРІ (ШАРХТАРЫ)	47
Мелисова Б.М. ОТНОШЕНИЕ К РАЗЛИЧНЫМ ФОРМАМ СОБСТВЕННОСТИ В МИРОВЫХ РЕЛИГИЯХ	54
Сақбаева А.Қ. ПОСТСЕКУЛЯРЛЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКСТРЕМИЗМ МЕН ТЕРРОРИЗМ: ДАМУ ҮРДІСТЕРІ МЕН ҮДЕРІСТЕРІ	59
Сайлау Т. Ж. ТҮЛҒАНЫҢ ДЕСТРУКТИВТІ ҰЙЫМҒА ЕНУ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ДЕСТРУТИВТІ СЕКТАНЫҢ АДАМҒА ӘСЕР ЕТУ САЛДАРЫ	64
Sarsengali B. THE FORMATION OF A PERSONALITY AS A PERFECT PERSON IN ISLAMIC EDUCATION	70
Турысбекова Д. А. ӘЛ-ФАРАБИ ТРАКТАТАРЫНДАҒЫ БАҚЫТ, ІЗГІЛІК ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ҰҒЫМДАРЫ	76
Kusherbayeva A. B. THEOLINGUISTICS IN MODERN RELIGIOUS DISCOURSE	79
Шалқарова А.С. МИССИОНЕРЛІКТІҢ МАҒЫНАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЫҒУ ТЕГІ	82
Садырбек Д. МИССИОНЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ТИПОЛОГИЗАЦИЯСЫ	85
Естай Р. ШАМАНИЗМНЫҢ ТЫЛСЫМ ӘЛЕММЕН КОММУНИКАЦИЯСЫ	90
Төлеу Ә.С. ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ ИСЛАМИСТІК ТОПТАРДЫҢ МИССИОНЕРЛІК ҚЫЗМЕТІ	94
Романұлы Н. МАЙЛЫҚОЖА ЖЫРАУДЫҢ РУХАНИ МҰРАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМҒА ӘСЕРІ	97
Қабиденов Ж. «БАЙБАРЫС СҰЛТАННЫҢ ИСЛАМ ҒАЛЫМДАРЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ МЕН МӘДЕНИ ПАРАДИГМАЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІН ТАЛДАУ»	103
Мәметбай Н. ХАНАФИ МӘЗҒАБЫ ҒҰЛАМАЛАРЫН ЗЕРТТЕУ КОНТЕКСІНДЕГІ БИОГРАФИЯЛЫҚ ДЕРЕККӨЗДЕР	106

**Материалы международной научной конференции
студентов и молодых учёных «Фараби әлемі»,
Алматы, Қазақстан, 04-06 сәуірі 2024 г.**

Электронный сборник